

FINANCOVÁNÍ ROZVOJE HOSPODÁŘSKY MĚNĚ VYVINUTÝCH ZEMÍ

ZDENĚK AUGENTHALER

Postavení rozvojových zemí (v dalším RZ), o kterém J. Néhrú řekl, že je to stav výbušné bídy, je dobře známo. Na všech zasedáních OSN a jejich orgánů i při různých jiných příležitostech je postavení RZ připomínáno a studováno, přičemž se vynořují stále nové okolnosti a souvislosti, které původně nebyly známy, nebo byly přehlíženy. Je to nyní jeden z hlavních problémů světa. Podle údajů *United Nations Development Programme* (The Second Imperative New York, datum neuvedeno) průmyslově vyvinuté země, ve kterých žije necelá třetina všeho obyvatelstva světa, mají 86 % hrubého světového produktu, což odpovídalo v roce 1964 1097,4 miliardy dolarů, zatímco RZ, ve kterých je více než dvě třetiny lidstva (a do konce století to mají být $\frac{3}{4}$), mají pouze 14 % hrubého světového produktu čili 178,6 miliardy dolarů.¹⁾ V RZ připadá na obyvatele jen asi jedna jedenáctina ročního důchodu obyvatele ve vyvinutých zemích a toto rozpětí se nezmenšuje, ale naopak se zvětšuje. Ještě v polovině minulého století byl důchod na jednoho obyvatele v dnešních vyvinutých kapitalistických státech podle odhadu pouze asi o 70—80 % vyšší než v zemích, které dnes označujeme za rozvojové.²⁾ Vědeckotechnická revoluce naší doby jen urychluje tento vývoj a prohlubuje propast, již nyní hlubokou. Téměř 65 % obyvatelstva RZ jsou analfabeti a více než polovina dětí nechodí do školy. I když různé státy podnikají kampaně k odstranění analfabestismu a skutečně v mnohých procento analfabetů klesá, absolutní počet se vzhledem k rychlému přírůstku obyvatelstva zvyšuje. Přibližně 60 % obyvatelstva RZ trpí hladem, ale tyto země, i když jsou převážně agrární, mají jen 35 % světové produkce potravin a pouze kolem 7 % průmyslové výroby. Jejich podíl na světovém obchodu, který v roce 1950 činil 32 %, klesl do roku 1965 na 19,8 % a klesá dále. Při nynějším tempu růstu důchodu RZ by trvalo 70—200 let, podle toho na jakém stupni dnes jsou, aby dosáhly přibližně nynější úrovně západoevropských zemí. To jsou fakta, která možná nejsou zcela přesná, protože v mnohých RZ jde o pouhé odhady, a ne přesná zjištění, ale skutečný stav nebude lepší, spíše naopak horší. Vždyť právě v RZ jsou často obrovské rozdíly uvnitř jednotlivých zemí. Je známo, že někde až polovina národního důchodu je soustředěna u několika jednotlivců, takže například průměrný důchod na hlavu 100 dolarů znamená, že zdrcující část obyvatelstva je hluboko pod tímto průměrem. To souvisí v mnohých zemích se stavem vlastnictví půdy. V Brazílii například statky nad 100 ha půdy se rozkládají na 80 % úrodné půdy a z toho velkostatky nad 1000 ha na 47,29 % půdy. Hluboké změny, pozemkové reformy jsou naprostou nutností nejenom sociální, ale také z hlediska zvýšení produkce a životní úrovně, aby vznikající průmyslové podniky měly dostatečnou základnu, pokud jde o počet odběratelů. To se všeobecně uznává, ale praxe je jiná. V závěru světové konference OSN v Římě v červnu 1966 řekl její předseda Hernán S a n t a C r u z (Chile): „Starý systém dal téměř všechny zdroje do rukou menšiny a tím vlastně jen jí zaručil možnosti pokroku. Tato menšina však projevila malou snahu přijímat změny, protože takto se těší maximu prestiže, bohatství a moci, které jí společnost může dát. To je důvod, proč pozemková reforma musí být ztotožněna s hospodářským a sociálním rozvojem... V převážně zemědělské společnosti přináší znovurozdělení půdy nové rozdělení majetku, společenského postavení a politicky novou si-

¹⁾ Dokument OSN E/4187 z 20. května 1966 uvádí vyšší cifry pro rok 1965, a to 240 miliard \$. Patrně toto číslo se týká většího počtu zemí, protože vzestup tak velký za jeden rok není možný.

²⁾ E. Z á p o t o c k ý, v časopisu *Mezinárodní politika*, č. 7/1966, str. 298.

tuaci a nevyhnutelně způsobuje neodvratné změny v sociální struktuře.³⁾ Jenomže pozemková reforma již sama o sobě vyžaduje značné finanční prostředky, zejména tam, kde statkáři mají být odškodňováni. To ale není všechno. Na zmíněné konferenci prohlásil zástupce generálního sekretáře OSN Philippe de S e y n e s, že důsledky pozemkové reformy mohou být negativní a dokonce katastrofální, když snaha udělat z rolníků samostatné majitele půdy není doprovázena akcí za zlepšení technických a finančních podmínek jejich výroby. To může vést dokonce ke zmenšení výroby v době, kdy naopak je naprosto nutné její zvýšení, nemá-li být lidstvo vystaveno katastrofě hladu. A to platí zejména pro rozvojové země. Již nyní je řada rozvojových zemí, které bývaly vývozcí potravin, ale dnes jsou nuceny ve stále stoupající míře je dovážet z průmyslově vyvinutých zemí. Tento vývoj, nehledě na jiné stinné stránky, omezuje podstatně jejich možnosti zvyšovat dovozy zařízení potřebných pro rozvoj, to znamená stroje všeho druhu, umělá hnojiva a podobně. Přitom jednoho dne by se mohlo stát, že by v průmyslově vyvinutých zemích nebylo dostatek potravin na vývoz, aby jimi mohly být kryty všechny rostoucí deficity.

Je však ještě jedna další důležitá stránka rozvoje. Není nejmenší pochyby o tom, že jeho nosným sloupem může být pouze industrializace. Průmyslové podniky však vesměs vznikají v městech a na jejich okrajích. Tam nastává příliv obyvatelstva z venkova. Podle studie E. Weismanna, ředitele sekce pro stavebnictví OSN,⁴⁾ v roce 1950 žilo na naší zeměkouli asi 20 % obyvatelstva v městech, nyní jich přibývá ročně o 50—60 milionů a v roce 1975 to bude o 75 milionů. Kolem roku 2000 má žít ve městech přibližně na 4 miliardy lidí, to jest za půl století (od 1950) se počet městského obyvatelstva zvýší na osminásobek, což platí hlavně pro RZ. Právě v nich růst měst je mimořádně rychlý a na jejich okrajích vznikají hrozná pásma bída. Zajistit pro lidi z těchto míst jen trochu snesitelné podmínky bydlení, včetně hygienických zařízení (voda, kanalizace atd.) je obrovským úkolem, který také není možné vylučovat z celkového rozvoje.

Když k tomu připočítáme ještě absolutní nutnost stavby silnic, železnic, přístavů, spojů, dále výstavby škol, protože bez alespoň základně vzdělaných dělníků není pokročilejší industrializace myslitelná, vyrůstá nám obraz rozsahu toho všeho, co do pojmu hospodářský rozvoj patří a s čím se musí lidstvo vyrovnat. Denně se problémy stávají obtížnější, protože v RZ roste počet obyvatelstva velmi rychle.

Ovšem jsou také důležité okolnosti, které se staví v cestu rozvoji. Nehledě na mnohé hluboce zakořeněné předsudky a zvyky v některých zemích, je to na prvním místě skutečnost, že hospodářský rozvoj neznamená pouze výstavbu továren, ale i hluboké společenské reformy revolučního obsahu, které nejenom podporují hospodářský rozvoj, ale současně politicky a hospodářsky zatlačují do pozadí a likvidují přežilé společenské třídy. Z toho vznikají, vedle jiných faktů, stavy nestability politické, různé převraty a pokud jde o čistě hospodářskou sféru, snahy majetných osob nahromaděné majetky výhodně a bezpečně uložit v cizině nebo jinak zabezpečit. Již v roce 1951 zvláštní pracovní skupina, zřízená Hospodářskou a sociální radou OSN (Res. 290/XI), ve své zprávě⁵⁾ konstatovala, že podle odhadů, které je nemožné kontrolovat, je v rukou soukromníků, hlavně v oblasti jihovýchodní Asie a Blízkého východu, zlato a devizy v rozsahu, který se rovná patrně až 10 % národního důchodu tamních zemí. Ve státech Latinské Ameriky jsou zase velké kapitály „ulity“

³⁾ citováno z protokolu uvedené konference.

⁴⁾ E. Weismann, *The Urban Crisis*, New York 1966.

⁵⁾ *Measures for the Economic Development of Under-Developed Countries*, New York, E/1986, St. ECA. 10 z května 1951.

do USA nebo jinam a tam investovány do rent, akcií. V některých afrických zemích tomu bude asi podobně. Jsou to peníze a zlato ztracené pro hospodářský rozvoj. Sotva některá vláda, i kdyby chtěla, je může zmobilizovat pro svoje potřeby. Neví o nich a ti, u nichž jsou tyto peníze v nějaké formě uloženy, to neprozradí. Od roku 1951 se stav určitě nezlepšil, spíše zhoršil. Ukazuje to například i ta skutečnost, že ze všeho zlata vytěženého na světě jen malá část (kolem čtvrtiny) plyne do státních bank ve formě měnové rezervy. Většina se ztrácí u soukromníků a podle některých odhadů to může být nyní až 12—18 miliard dolarů. Přirozeně nejsou to jen kapitály z RZ, ale určitě se na tom značně podílejí.

Další okolností je, že právě v řadě RZ má finanční kapitál, pokud tam existuje, spíše ráz obchodnický a lichvářský. Jde mu o rychlý obrat a vysoké úroky a nehledě na neznalost moderní techniky a zásad vedení továren, jeví málo chuti investovat do podniků, jejichž stavba může trvat léta, a další léta může trvat, než začnou přinášet zisk, a je otázka, zda tak vysoký, jako při rychlém obratu. Jsou pak to také peníze mobilizované, pevně zakotvené do určitého podnikání, z kterého nemohou být vyňaty bez ztráty.

A ještě na jednu okolnost je nutné upozornit. Velká většina RZ jsou země malé nebo střední. V Africe není ani jedna země, která by mohla být nazvána v pravém slova smyslu velkou. I Nigérie, o které se říká, že je obrem mezi africkými zeměmi, má jen 55 miliónů obyvatel. V Latinské Americe pouze Brazílie má něco přes 80 miliónů obyvatel. V Asii jsou obří pouze Indie, s odstupem Pákistán a Indonésie a to je vše, ponecháme-li stranou ČLR a Japonsko. To musí nepříznivě působit na rozvoj industrializace, zejména když velká většina obyvatelstva těchto zemí má nesmírně nízkou koupěschopnost. Ukazuje se to například v Jižní Americe, kde některé závody nemají komu prodávat a své výrobní kapacity využívají jen částečně. Vědeckotechnická revoluce, kterou svět prochází, ještě zhoršuje tuto situaci. Je dobře známo, že jedním z důvodů vzniku Evropského hospodářského společenství byla právě snaha monopolů zajistit si širší trhy, než jaké měly k dispozici v samotné Francii, Itálii nebo NSR. Podobná snaha je patrná i ve Velké Británii. Můžeme si proto položit znepokojivou otázku, jakou industrializaci mohou bez integrace, bez hluboké spolupráce, budovat rozvojové země.

To všechno jsou otázky, na které je žádoucí odpověď. Ukazují, že hospodářský rozvoj není, jak se snad někteří domnívali, pouze problémem postavit určitý počet továren a převést do nich přebytečné obyvatelstvo z venkova, ale že je to zjev mimořádně složitý, pro který není ani příklad v minulosti. To, co se dělo před více než sto léty v Evropě v době průmyslové revoluce, se podobá dnešnímu vývoji jen zcela povrchně. Tehdy předně měly hlavní země již stoletým vývojem nahromaděné a můžeme říci většinou naloupené finanční kapitály (viz drancování Ameriky, Asie i Afriky), dále zde byla určitá technická znalost pracujících, která plně stačila pro tehdejší poměrně nízkou úroveň výroby, a konečně zde byly obrovské, teprve se otvírající trhy. Dnes každá továrna, ať je jakéhokoli rázu, vyžaduje neporovnatelně vyšší stupeň technických znalostí, a světové trhy jsou plně obsazeny vývozy z vyvinutých zemí, s kterými RZ mohou jen těžko konkurovat. Přes všechny tyto potíže nemůže být sporu o tom, že hospodářský rozvoj méně vyvinutých zemí je naprostou nutností sociální i hospodářskou a politickou. Bylo by pouze neodpustitelnou chybou podceňovat potíže a zjednodušovat si problémy.

Valné shromáždění OSN v prosinci 1961 uznalo naprostou nutnost hospodářského rozvoje, který je společnou zodpovědností všech (viz úvod Charty, čl. 55 ad.) a usneslo se prohlásit šedesátá léta za „Desítiletí rozvoje“. Jeho cílem je urychlit do roku 1970 hospodářský rozvoj RZ tak, aby důchod průměrně stoupal ročně o 5 %, což znamená, že by o něco předbíhal růst počtu obyvatelstva, jehož životní úroveň by se sice zvolna, ale přece jen o něco zvy-

šovala. Nyní je již polovina „Desítiletí“ za námi a dosavadní výsledky jsou velmi neuspokojivé. Vytčená hranice není dosažena, vývoj právě v nejzaostalejších zemích je velmi pomalý, propast mezi zeměmi vyvinutými a RZ se dále prohlubuje, a aby došlo k obratu, bylo by nutně zmobilizovat všechny síly v mnohem větší míře než dosud.

Již po léta si kladou národohospodáři otázku, jak velkých finančních prostředků je zapotřebí, aby bylo dosaženo snesitelného stupně vývoje RZ. Pokud jde o strojní zařízení a jiné potřeby včetně pomocných látek, není zapotřebí se obávat, že by světová výroba nestačila. Nemůže být sporu o tom, že rozvoj je na prvním místě přímou zodpovědností RZ, které nemohou trvale žít z cizí pomoci a musí mít za cíl, aby se co nejdříve postavily na vlastní nohy, aby byly s to svůj rozvoj financovat z vlastních prostředků. Kolik však mohou tomuto cíli obětovat, jak mohou zmobilizovat své síly? Při mimořádně nízkém důchodu v RZ jsou možnosti opatřit si vlastní finanční prostředky velmi malé. Podle odhadů mají RZ pro účely rozvoje k dispozici jen asi 6—15 % národního důchodu proti 20—30 % ve vyvinutých zemích. Ale z těchto příjmů musí krýt i finanční potřeby takového druhu, které ve vyspělých zemích kryje soukromý kapitál. Stát sám má také stále stoupající výdaje na udržování své administrativy, na vybudování armády a na další prestižní výdaje, kterým právě nově vzniklé státy přikládají velký význam. Přirozeně situace se nesmírně liší podle toho, jak ta která země pokročila již ve svém vývoji, z jakých zdrojů čerpá své příjmy a také které třídy a jak ovlivňují jejich použití. Fritz B a a d e⁶⁾ rozděluje RZ na několik skupin. Ponechává stranou předně země převážně petrolejářské, ve kterých sice je také hlad a bída, ale jejich průměrný důchod, ovšem krajně nerovnoměrně rozdělený, je tak vysoký, že by stačil k financování rozvoje. V Kuvajtu například je průměrný roční důchod na hlavu přes 2000 dolarů, což je více než u nejvyvinutějších zemí v Evropě (v NSR například něco přes 1500 dolarů). Ovšem tento obraz není tak vábný, jak na první pohled vypadá. Uvedme příklad Venezuely. Tam petrolejářský průmysl dává asi 20 % hrubého národního produktu, více než 60 % státních příjmů, asi 81,2 % vývozu. Ale zaměstnává jen kolem 2 % činného obyvatelstva, takže vůbec neřeší tíživý problém nezaměstnanosti nebo polozaměstnanosti, zejména nekvalifikovaných dělníků. Kromě toho nebyl odstraněn analfabetismus. Zemědělství, ve kterém tam pracuje 35 % obyvatelstva, dává jen 7,1 % hrubého národního produktu a lidé z něho utíkají do měst, do dopravy, spoju, obchodních činností. Protože petrolejářské podnikání je vesměs v rukou cizích monopolů, unikají kromě toho velké obnosy do ciziny.

Do první skupiny zařazuje Baade země, které ještě před 10 léty byly plně odkázány na zahraniční pomoc, dnes však jim stačí úvěry za normálních obchodních podmínek. Sem patří prý Řecko, Španělsko a Mexiko a některé menší země jak Latinské Ameriky, tak Asie a Afriky. Do druhé skupiny jsou zařazeny země, které sice mají velká přírodní bohatství, ale nemají prostředky k jejich rozvoji. Do třetí skupiny klade Baade země s podobným postavením, ale bez stabilní vlády, země většinou postižené inflací, v nichž se prý pomoc ztrácí obvykle v kapsách malé vrstvy bohatých a vlivných osob. Konečně jsou země bez velkých přírodních bohatství a půdních rezerv, ale s prudkým růstem počtu obyvatelstva. Před těmi stojí problém, jak zdvojnásobit produkci potravin na stejných plochách a najít také jiné zdroje příjmů. Podle Baadeho patří do první skupiny asi 100 miliónů lidí, do druhé asi 150 miliónů, do třetí 350 miliónů a do zbytku téměř jedna miliarda. Do této poslední skupiny zařazuje Baade Indii, Pákistán, Turecko a jiné. Ovšem Baade hleděl hlavně k otázkám produkce potravin, avšak i to je důležité, protože v zemích, kde zdrcující většina obyvatelstva pracuje v zemědělství, je koneckonců toto oby-

⁶⁾ Fritz B a a d e, ... denn sie sollen satt werden, Oldenburg 1964.

vatelstvo odsouzeno k tomu, aby neslo, alespoň v počátečních stadiích, břemeno rozvoje. Ať už rozdělení Baadeho přijímáme či nikoli, je jasné, že jsou různé skupiny zemí s velmi odlišnými podmínkami, a proto se také cesty řešení nutně budou lišit.

Dostáváme se však k otázce, kolik tedy finančních prostředků je zapotřebí, kolik jich může být vyčleněno z hrubého produktu a národního důchodu, aby se objem zboží a služeb obyvatelstva zvýšil na potřebnou úroveň. Mnozí ekonomové vycházejí z tvrzení, že ke zvýšení ročního společenského produktu o 1 je zapotřebí investic v hodnotě 2,5—4, v průměru asi 3. To závisí nejenom na přírodních podmínkách v zemi, o kterou jde, ale také na tom, jak dovede s finančním kapitálem hospodařit a jak ho využije. Podle této zásady odhadl Paul Hoffman, správce Programu rozvoje Spojených národů, v roce 1960 rozsah ročních investic nutných v RZ na 7 miliard dolarů. To je však, jak se ukazuje, příliš nízký odhad, který by odpovídal jen velmi malému růstu národního důchodu. Na kolokviu Evropského hospodářského společenství v Bari v roce 1961 předložili profesori Jan Tinbergen a Pierre Moussa zprávu, podle které by bylo zapotřebí 22,7 miliardy dolarů ročně, z kterých RZ samy by mohly opatřit asi 7,5 miliard. K této číslci se v poslední době přiklonil i P. Hoffman, když na zasedání Hospodářské a sociální rady OSN dne 5. července 1966 mluvil již o nutnosti, aby se pomoc RZ zvýšila na 14 miliard dolarů ročně. Počítáme-li s tím, že by šlo o pomoc, která by musela pokračovat asi 10 let, jsou to částky, nad kterými se točí hlava. Ale stále je to jen zlomek toho, co státy věnují na zbrojení (150—200 miliard ročně). Jaké zdroje mohou RZ mobilizovat z vlastních sil a jakým způsobem?

V těchto zemích převládají drobní zemědělci, ale jejich situace je většinou taková, že sami hladoví a každé zvýšení jejich důchodu se okamžitě projevuje větší spotřebou potravin. Nemají prakticky žádné možnosti spořit a své úspory dávat k dispozici pro rozvoj. Hlavní cestou, jak od nich získat nějaké peníze jsou většinou nepřímé daně. Větší příjmy mají statkáři, ale ti se buď snaží svoje majetky ukrýt, i v cizině nebo je spotřebují na přepychový život a spokojují se s pravidelnými příjmy a nemají zájem o investice do průmyslového rozvoje. Tam, kde je kapitál lichvářský a obchodní, může hrát určitou roli, ovšem jen v omezeném měřítku. Ani on nejeví velkou podnikavost pokud jde o velké, dlouhodobé investice. Ostatně, moderní továrny jsou tak nákladné, že finanční kapitály tohoto druhu dnes na ně nestačí. Důležitější jsou příjmy cizích monopolů těžících v jednotlivých zemích hlavně nerostná bohatství. Ty však mají své vlastní zájmy a jejich politika je řízena zvenčí, podle potřeb mateřského podniku, kterému vůbec nezáleží na rozvoji země, kde těžba je prováděna. Jediné, co tyto monopoly přinášejí, jsou částky placené ve formě daní do rozpočtů a i v tomto směru se snaží platit co nejméně nebo se zdánlivě vůbec vyhnout.

Zůstává tedy stát sám jako hlavní nositel rozvoje. A v tomto případě velmi záleží na tom, jaké síly v něm působí a jak si představují budoucnost. Jsou totiž v zásadě možné dvě různé cesty, které obě vycházejí ze státního podnikání. Stát ze svých prostředků vzatých z rozpočtu postaví továrny, s předpokladem, že se státní sektor bude postupně rozšiřovat, až zcela převládne. To je například koncepce, kterou zastával Néhrú a která je stále ještě oficiálním stanoviskem Indie. Vedle toho však existuje opačná linie, jako je například v Pákistánu. Stát sice rovněž vybudoje závody, uvede je do chodu, ale jakmile se rozběhnou a začínají přinášet zisky, odevzdá je soukromým podnikatelům, aby na této cestě pokračovali. Je to vždycky křižovatka, na které RZ volí svoji cestu buď kapitalistickou, nebo k socialismu.

Ve většině RZ je však také ještě další cesta, jak zmobilizovat finanční prostředky. Jsou to, dnes velmi rozšířené, banky pro rozvoj. Ráz a způsoby činnosti těchto bank se velmi od sebe liší. Někde jsou to čistě státní podniky,

někde jakési odbočky státních bank, jinde podniky smíšené s účastí soukromého kapitálu a výjimečně podniky čistě soukromého rázu. Také pokud jde o způsob jejich práce a získávání prostředků, jsou mezi nimi velké rozdíly. Snaží se sice získat vklady od soukromníků, ale v tomto směru nebývají příliš úspěšné. V RZ bývá úroková míra 6—13 %, což jsou úroky tak vysoké, že jsou neúnosné, neboť by nutily banku půjčovat dále za zcela prohibičních podmínek, zatímco banka má právě naopak opatřovat levné peníze. Proto zůstávají hlavním zdrojem jejich prostředků státní pokladna a státní banka. V RZ dostává tak státní banka ráz odlišný od cedulových bank v kapitalistických vysoce vyvinutých zemích.

Činnost rozvojových bank se podstatně liší podle jednotlivých zemí. Někde je to prostě finanční ústav spravující státní podniky, jinde banka, dávající hypoteční půjčky soukromníkům na vybudování a provoz průmyslových podniků. Opět jinde se sama podílí na kapitálu podniků, ať výlučně, nebo ve spolupráci se soukromníky. Jinde zase poskytuje pouze technickou a ekonomickou pomoc ve formě doporučení a rady a při opatřování materiálu.

Velmi rozšířená je praxe, že se tyto banky obracejí na Mezinárodní banku pro hospodářskou obnovu a rozvoj, která je orgánem OSN, nebo na její odbočku, Mezinárodní finanční korporaci, které jim poskytují půjčky k použití pro rozvoj. Je zajímavé sledovat, jak právě tyto instituce OSN působí k tomu, aby rozvojové banky přednostně podporovaly soukromé podnikatele a vyvolávaly a zvyšovaly jejich iniciativu. Argumentuje se tím, že když banka odevzdá svoje účasti soukromníkům, uvolňují se jí prostředky k novým investicím v zájmu rozvoje.⁷⁾

To je ovšem jen jedna stránka financování rozvoje, ona stránka, která se odehrává uvnitř země a s domácí měnou. Jsou v tom například na místě nakoupené materiály, vyplacené mzdy a podobné výdaje. Jak se ukazuje, ani na tyto výdaje nemá velká část RZ dostatek prostředků a hledá jejich doplnění nejrůznějšími způsoby v cizině. Protože však proti částkám docházejícím z ciziny a přeměňovaným na místní měnu nestojí, alespoň po určitou dobu, žádné zboží, vykonávají inflační tlak tím vážnější, čím více je jím země sama z jiných důvodů postižena. Vedle toho však má každá země podstatné výdaje v devizách na nákup strojních zařízení a potřebných látek (barev, chemikálií, polotovarů a surovin atd.) a na jiné účely, které s rozvojem souvisí. Někde se musí například dovážet i zdroje energie, zejména nafta, ale i uhlí. Každý dovezený a instalovaný stroj, každá lokomotiva, každý nákladní vůz a většina toho, co s rozvojem souvisí, dokonce i školní potřeby, zařízení nemocnic, stavby budov a bytů, to vše okamžitě silně zvětšuje poptávku po dovozu a tedy i po devizách. A právě devizy si RZ opatřují velmi nesnadno. Jsou skoro výhradně odkázány na svůj vývoz, převážně surovin, které s výjimkou petroleje jsou již po léta pod silným tlakem a jejich ceny v poměru k hotovým průmyslovým výrobkům se zhoršují. Důvodů k tomu je více. Jedním z nich je technický pokrok, následkem kterého přírodní suroviny jsou nahrazovány umělými, dále to je snaha co nejvíce šetřit surovinami, stavět lehké konstrukce a konečně i zřejmá tendence vyvinutých zemí odpoutat se od závislosti na dodávkách z RZ, které nejsou považovány za dostatečně „spolehlivé“ a které tím, že dosáhly samostatnosti, mají mnohem více možností než dříve ovlivňovat svoji politiku i na tomto poli. Ostatně jak rozvoj pokračuje, zvyšuje se i poptávka po surovinách uvnitř zemí, které je produkují. Data OSN jasně ukazují, že výroba hotových výrobků roste mnohem rychleji než spotřeba surovin, jejichž podíl na světovém obchodu podstatně klesl (z téměř poloviny v roce 1913 asi na čtvrtinu). Kromě toho se mezi vývozci surovin jako hliníku,

⁷⁾ O způsobu činnosti těchto bank obsáhlou studii napsal S. K. Basu, *Theory and Practice of Development Banking*, Asia Publishing House, London 1965.

ale i jiných objevují vysoce vyvinuté průmyslové země jako konkurenti RZ, jejichž síly nestačí na rozvinutí tak technicky náročné výroby, jako je třeba výroba hliníku. Podíl RZ na světovém vývozu suroviny klesl za posledních 10 let z 44 na 40 % a vyloučíme-li ropu a výrobky z ní, je to jen 33 %.

Nahradit úbytky takto vzniklé a stále rostoucí vývozem průmyslových výrobků je sice pro RZ naprosto nutné, ale současně mimořádně obtížné. Jejich mladý průmysl, pokud již existuje, zápasí s příliš mnoha potížemi a má příliš malé zkušenosti na mezinárodních trzích, než aby se mohl stát v krátké době rozhodujícím činitelem bez vydatné pomoci zemí, kam tyto výrobky mají směřovat. A že tyto země k tomu zvláště ochotny nejsou, ukazují zdoluhavá jednání o preferencích, které by měly být poskytovány RZ. Není divu, že za těchto okolností RZ vyčerpávají své devizové rezervy, zápasí s finančními potížemi všeho druhu a zadlužují se tempem, které je povážlivé. Mezinárodní banka pro hospodářskou obnovu a rozvoj odhaduje, že státní a státem zaručené dluhy RZ se zvýšily z 9 miliard dolarů v roce 1955 na 28 miliard v roce 1963 a 36,4 miliardy v r. 1965. Z toho připadá na Latinskou Ameriku 11,9 miliardy a na jihovýchodní Asii a Dálný východ 11,3 miliardy. Asi polovina všech nových půjček a darů se ihned vrací ve formě úroků, amortizace, převodů zisků, takže nejsou žádným přínosem pro rozvoj a jen zvětšují břemeno zadlužení. Ještě v roce 1955 RZ věnovaly pouze 4 % svých příjmů z vývozu na splácení úroků z půjček a podobných závazků. V roce 1964 to bylo již 12 %, v některých zemích dokonce i více než 20 %. Dluhy Indie se od roku 1956 do r. 1966 například zvýšily desetinásobně.

V dobách před druhou světovou válkou bývaly hlavním zdrojem devizových příjmů, jiných než z vývozu zboží a služeb s tím spojených, veřejné půjčky emitované na mezinárodních trzích a dále přímé investice. První způsob opatřování deviz dnes téměř vymizel, alespoň pokud jde o RZ. Ale také přímé investice se omezují převážně na určité obory, hlavně na těžbu ropy a v posledních letech také bauxitu a na několik dalších oborů. Země vyvážející kapitál investovaný do průmyslového podnikání rozšiřují nyní hlavně svoje investice v zemích průmyslově vysoce vyvinutých. Jde například o příliv amerického kapitálu do západní Evropy v důsledku vědeckotechnické revoluce. Monopoly reorganizují výrobu, zavádějí nová výrobní odvětví a postupy a k této modernizaci potřebují zvýšené částky. Protože se však ve všech zemích objevuje určitý inflační tlak a činí se pokusy, zejména ve Velké Británii a v USA, ale i jinde, čelit mu omezováním v oboru financí a zvyšováním úrokové sazby, mají mezinárodní instituce věnující se financování RZ stále větší potíže opatřovat si prostředky za podmínek pro RZ přijatelných. Vždyť právě tyto země by nutně potřebovaly, aby jejich půjčky byly konvertovány v nové, s nižší úrokovou sazbou, která by neměla přesahovat 3 %. Dnes však úroky činí běžně kolem 6 %.

Za posledních 5 let se částky dávané k dispozici kapitalistickými státy nezvýšily, naopak se v poměru k růstu jejich národního důchodu zmenšily. Tyto státy jsou také v poskytování nových půjček rozvojovým zemím opatrné. Pro řešení finančních problémů některých zemí (Indie, Pákistán, Turecko) byla vytvořena finanční konsorcia více zemí, aby se vyřešily nejnáléhavější otázky a zajistila poměrná plynulost dovolující pokračovat v plánovaném rozvoji a aby se odsunuly některé tíživé platy na pozdější dobu.

Finanční pomoc rozvojovým zemím se děje buď bilaterálně nebo prostřednictvím mezinárodních institucí, především odborných institucí OSN. Střediskem je *Mezinárodní měnový fond a Mezinárodní banka pro hospodářskou obnovu a rozvoj*. Jde o instituce vzniklé již v roce 1944. První z nich má bděti nad stabilitou a konvertibilitou měn a pomáhat zemím, ocitnou-li se v krátkodobých potížích platebních bilancí. Jak však vývoj ukázal, stala se dnes hlavním úkolem Fondu obrana anglické libry a dolaru a ta váže velkou část prostředků této instituce. Kro-

mě toho je Mezinárodní měnový fond zaměstnán hledáním cest, jak zreformovat nynější mezinárodní měnový systém. Všichni totiž souhlasí s tím, že nevyhovuje a že potřebuje podstatné změny. Ale mezi zeměmi rozhodujícími v měnových věcech není dohoda o tom, jak naléhavá je reforma a jaká by měla být. RZ byly dosud z těchto jednání vylučovány, i když se účasti domáhaly. V jejich zájmu byla pouze zřízena pracovní skupina, která studuje, jak by bylo možné zvýšit jejich likviditu v případě, že by byly vystaveny náhlé krizi způsobené pádem cen surovin a jinými okolnostmi, které by podstatně snížily jejich devizové příjmy, a tím ohrozily jejich plány rozvoje. Dokud se vyvinuté kapitalistické země o vlastní reformě mezinárodního měnového systému nedohodnou, mohou RZ sotva očekávat nějaká řešení většího rázu.

Druhou pro RZ důležitou institucí OSN je Mezinárodní banka pro hospodářskou obnovu a rozvoj. Po prvních letech své existence, kdy se soustřeďovala na poskytování půjček zemím poškozeným 2. světovou válkou (socialistické země však nedostaly žádné úvěry), přešla na financování hospodářského rozvoje, a to převážně na otázky rozvoje zdrojů energie (elektrárny), stavby komunikací, spojů, přístavů a podobné akce. Mnohem méně se podílela na přímé podpoře průmyslového podnikání. Tam se totiž předpokládal nástup soukromého kapitálu jak domácího, tak cizího. Určité částky však byly půjčovány, jak již bylo řečeno, rozvojovým bankám jednotlivých zemí, ovšem vysloveně s tendencí, aby se z nich financovalo hlavně soukromé podnikání a posiloval vývoj ve směru kapitalismu. Půjčky banky nejsou levné (přes 5 % úroků) a jejich splácení není snadné. Vyžadovalo se totiž, aby se splácely v tzv. tvrdých valutách, což přivádělo RZ do značných potíží. Kromě toho banka zasahovala i do vnitřních věcí země. (Turecko například bylo nuceno zrušit zákon, který vyhrazoval hledání a těžbu nerostů vlastním občanům.)

Celkem banka od začátku své činnosti poskytla půjčky (do 30. června 1966) ve výši 9583 dolarů, v nichž jsou ovšem zahrnuty i půjčky evropským zemím a také Japonsku z prvních let po válce. Za posledních 6 let půjčila něco přes 4 mld \$, z toho asijským zemím 1,3 miliardy, Latinskoamerickým 1,3 a africkým 1,2 mld \$.

Protože pro RZ jsou podmínky banky tíživé, byla na jejich nátlak v roce 1960 zřízena instituce nová, zvaná *Mezinárodní sdružení rozvoje* (IDA). Ta půjčuje RZ za nízký úrok (1—3 %) nebo i bezúročně na dobu dlouhou až 50 let a umožňuje jim splatit dluhy ve vlastní měně. Povoluje jim také určitou dobu (až 10 let), po kterou neplatí ani úroky ani splátky. Prostředky si tato instituce opatřila jednak dobrovolnými úpisy zemí, jednak převodem banky, která dosahuje značných zisků. Do 30. června 1966 IDA půjčila RZ 1365 miliónů dolarů. Jak však ukázalo letošní zářijové zasedání banky a IDA, je IDA na dně svých financí. Upsané částky jsou téměř vyčerpány a hledají se nové prostředky, jak oživit činnost instituce. Snadné to nebude, protože hlavní přispívatel, USA, se s ohledem na svoji platební bilanci, zdráhá zavázat se k novým větším vkladům a podobné stanovisko zaujímá Velká Británie. Za zmínku stojí, že ze všech půjček IDA dostala Indie 825 miliónů a Pákistán 324 miliónů dolarů.

Konečně je u banky třetí, finančně sice malá, ale pokud jde o směr činnosti, zajímavá instituce — *Mezinárodní finanční korporace* (IFC). Byla ustavena v roce 1956, aby podporovala, dokonce přes hlavu států, soukromé podnikání v RZ. Banka totiž může půjčovat jen státům nebo na státní záruku. IFC však může půjčit soukromníkům, a dokonce se podílet na akciovém kapitálu. Dosud půjčila 173 miliónů dolarů, což není mnoho. Ovšem, v její účasti na některém podniku vidí soukromí akcionáři jakousi záruku před eventuálním znárodněním, protože stát by se v takovém případě dostal do konfliktu nejenom s nimi, ale vlastně i s oficiální institucí OSN — IFC — za kterou stojí mohutná banka a řada států. Toho využily i některé monopoly, které by finanční pomoc vůbec

nepotřebovaly (Siemens), ale takto se zajistily. Na rozdíl od banky, která půjčuje převážně na infrastrukturu, IFC se zaměřuje přímo na průmyslovou výrobu. Vlastní upsaný kapitál IFC byl v červnu 1966 99,342.000 dolarů, ale IFC si může opatřit další částky půjčkami od banky až do výše 400 miliónů \$. IFC byla pověřena také zvláštní funkcí, totiž technicky a finančně posuzovat, připravovat a dozírat na projekty týkající se průmyslu a dolů, předložené bance a IDA. To vše ještě dále utvrzuje politiku směřující k posilování soukromokapitalistického podnikání. Protože, jak prohlásil generální sekretář OSN U Thant, by bylo nerealistické předpokládat, že země mající nízký důchod by byly s to formulovat racionální dlouhodobé programy rozvoje bez potřebné pomoci a slibu, že budou podpořeny, byl Valným shromážděním OSN v roce 1961 zřízen „Zvláštní fond Spojených národů“, aby pomáhal RZ vypracovávat jejich plány a prováděl potřebná šetření. Tento fond splynul 1. ledna 1966 s Rozšířeným programem technické pomoci OSN v jedinou instituci, která pracuje s pomocí a za účasti 11 odborných institucí OSN (jako UNESCO, FAO, ILO atd.). Činnost této instituce však je brzděna tím, že se dosud nepodařilo zajistit pro ni tolik prostředků, kolik se předpokládalo. Při zřizování fondu se počítalo pro první rok s příspěvky 150 miliónů dolarů a s jejich zvyšováním ročně o 25 miliónů. Ale v roce 1965 nebylo dosaženo ani 150 miliónů.

Poněvadž RZ mají nedostatek odborníků i zkušeností, pořádá OSN pro jejich zástupce školení týkající se financování rozvoje.

Akce OSN ovšem nejsou jediné. Vedle nich jsou organizovány akce bilaterální, eventuálně v rámci některých organizací nejružnějšího rázu. Většinou jsou to regionální instituce. Na prvním místě jmenujme tak zvaný *Colombo plán hospodářské pomoci jihovýchodní Asii z roku 1950*. Původně se jmenoval Colombo plán Britské říše a vznikl ze snahy Velké Británie udržet své hospodářské pozice a také svoji prestiž v této části světa. Od začátku však bylo jasné, že síly Velké Británie nestačí potřebám této části Britské říše, ale očekávalo se, že se podaří získat americké kapitály. USA se však k věci nejprve stavěly chladně a teprve v roce 1951 slíbily zkoordinovat své plány pomoci s akcemi Colombo plánu, ke kterému přistoupily a zatlačily v něm Velkou Británii na druhé místo. Účelem plánu je vzájemná bilaterální pomoc zemí v plnění jejich národních plánů. Colombo plán nemá žádné vlastní finanční zdroje a malý sekretariát v Colombo spíše jen registruje to, co se v rámci jiných organizací nebo dohod stalo.

V Londýně je však *Commonwealth Development Finance Company*, založená v roce 1953 z iniciativy Bank of England. Její kapitál, jen z části upsaný a splacený, je 30 miliónů liber šterlinků. Velkou část akcií upsala Bank of England. Snahou instituce je opatřit si finanční prostředky jinde a cílem je podporovat soukromé podnikání v členských zemích Britské říše, ale v poměru k potřebám dominií její možnosti jsou malé. Za celou dobu své působnosti půjčila 31,8 miliónu £, z kterých již část byla vrácena.

Jiného rázu jsou tři banky zřízené v zájmu rozvoje zemí určité oblasti. I ty se mezi sebou liší. V roce 1959 byla v rámci americké akce „Spojenectví pro pokrok“ zřízena *Meziamerická banka* s kapitálem (k 31. 5. 1955) 1 769 820 000 dolarů, z kterých USA upsaly 42,47 %. Tato instituce zahájila svoji činnost 1. října 1960 a do 31. května 1966 povolila půjčky ve výši 677 922 037 \$. Vedle vlastních prostředků opatřila si banka další částky emisemi obligací v USA, ale také ve Velké Británii, Itálii, Španělsku a Švýcarsku. U banky je ještě „Fond banky pro zvláštní operace“, který dostal k dispozici 1 120 miliónů dolarů (z toho USA 900 mil.) a může půjčovat za mnohem mírnějších podmínek, než jsou běžné bankovní, jakými se řídí banka sama. Obor činnosti Fondu je rozšířen i na investice sociálního rázu. Konečně je ještě třetí oddělení banky. Trust fond sociálního pokroku, který financují pouze USA; daly k dispozici 525 miliónů dolarů, již skoro úplně vyčerpaných. Banka konečně

spravuje zvláštní Kanadský fond ve výši 20 miliónů kan. \$, vyhrazený pro dodávky kanadských výrobků. Půjčky banky jsou úrokovány 6 %, naproti tomu Fondu jen velmi nízkým, podle okolností stanoveným úrokem a splátky mohou být v místních měnách. Jedním z cílů banky je podporovat integraci zemí Latinské Ameriky.

Zcela lokální význam má *Banka pro hospodářskou integraci Střední Ameriky*, která má kapitál 20 mil. \$ a je součástí plánu na hospodářské splynutí zemí této oblasti.

Dosavadní zadlužení zemí Latinské Ameriky je velmi znepokojivé. Počátkem letošního roku dosáhlo výše 12 miliard dolarů a jak řekl argentinský ekonom, nyní generální tajemník Konference Spojených národů pro obchod a rozvoj, „v letech 1950—1951 dosáhl cizí kapitál investovaný v Latinské Americe 9 miliard 600 miliónů dolarů, kdežto kapitál vyvezený ze zemí Latinské Ameriky do zemí, které půjčky poskytl, činil 13 miliard 400 miliónů. Ztráty, které země Latinské Ameriky utrpěly za stejnou dobu následkem pádu cen surovin, byly 10 miliard 100 miliónů“⁸⁾ V roce 1966 činily splátky na úroky 1,9 miliard \$ a věřitelé museli být přesvědčeni, aby splátky ve výši 600 mil. dolarů odložili na pozdější léta.

Jiného rázu je *Africká banka pro rozvoj*, o které se dohodly africké země v roce 1963, ale která dosud nezahájila činnost. Kapitál banky má být 250 miliónů dolarů, z kterých polovinu mají státy upsat do 5 let. Členy jsou jen africké země a patrně počítají s tím, že tato banka bude s to si opatřit prostředky emisemi obligací mimo Afriku.

V Asii z jednání Komise OSN pro jihovýchodní Asii a Dálný východ vznikla v roce 1965 *Banka pro Asii* s kapitálem 1 miliardy dolarů. Účelem jejím je zmobilizovat finanční zdroje oblasti a také přilákat peníze odjinud. Na rozdíl od Banky pro Afriku účastní se přímo na kapitálu banky a tudíž i rozhodování v ní řada neasijských zemí (USA, NSR, Velká Británie, Kanada, Itálie, Rakousko, Belgie, Dánsko, Finsko, Holandsko, Norsko, Švédsko), které mají 35,82 % hlasů. K nim, i když jde o země patřící do oblasti působnosti uvedené Komise, můžeme připočítat ještě Austrálii, Japonsko, Nový Zéland a Tchaj-wan. Protože se všechna důležitá rozhodnutí mají přijímat dvěma třetinami hlasů, je jasné, že skutečně asijské země nebudou schopny prosadit svá přání proti vůli neasijských zemí. SSSR, Francie, Mongolská lidová republika a Barma odmítly účast. Banka má půjčovat na úrok 5—6 %, což znamená, že při půjčce na 15 let dlužník zaplatí ve volných devizách dvojnásobek svého dluhu. V Evropě, respektive v poměru Evropského hospodářského společenství k bývalým koloniím Francie, Belgie a Holandska, setkáváme se s konstrukcí odlišného rázu. Je to *Evropský fond rozvoje* zřízený současně se vznikem Evropského hospodářského společenství v roce 1957. Tento fond vznikl na naléhání Francie, aby se členové EHS podíleli na finanční pomoci hlavně dřívějším francouzským koloniím v Africe. Byl stanoven ve výši 581 miliónů dolarů, z kterých Francie a NSR upsaly po 200 miliónech. Dohoda byla vypracována na 5 let. Do 31. září 1962, kdy činnost fondu končila, bylo z něho vydáno 361 mil. dolarů, z toho 105 mil. na stavby mostů a silnic, 90 mil. na rozvoj venkova, 54 mil. na výchovu, 39 mil. na zdravotnické potřeby atd. Rozvoj průmyslu měl být ponechán soukromé iniciativě. Protože od doby vzniku Evropského hospodářského společenství do doby, kdy dohoda o Fondu platila, se podstatně změnila politická mapa Afriky, byla v prosinci 1962 uzavřena, tentokrát již s africkými státy, nová dohoda a zřízen nový fond ve výši 800 miliónů dolarů, z kterého africké země mají dostat 730 miliónů ve formě darů a půjček na pomocné investice pro rozvoj soukromého podnikání.

Mezi vysoce vyvinutými kapitalistickými zeměmi vznikl neformální, ale

⁸⁾ *Unità*, 15. 2. 1966.

vlivný „klub desíti“ nebo „klub bohatých“. Jsou to hlavní země, včetně Japonska, které se radí o mezinárodní měnové politice, koordinují svoje akce v poměru k rozvojovým zemím, zejména pokud jde o výši půjček, jejich trvání, úrokovou míru atd. Tyto země jsou také zastoupeny ve Výboru pro pomoc při rozvoji u Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) v Paříži. Tam také jsou shromažďována data o tom, kolik která země dala na pomoc rozvojovým zemím, ať bilaterálně nebo prostřednictvím mezinárodních organizací. Jejich výkazy jsou zajímavé. Celkem ukazují, že bylo dáno k dispozici:

v r.	z prostředků veřejných	soukromých	v miliónech dolarů
1960	4989	2958	7947
1961	6106,5	3061,1	9167,6
1962	6113,8	2450,1	8563,9
1963	6125,3	2389,9	8515,2
1964	5883,3	3199,5	9082,8
1965	6280,5	3869,5	10150

Z přílivu kapitálu do RZ připadá přibližně ročně 3,6 až 4 miliardy dolarů na dary, zbytek jsou půjčky a u soukromého kapitálu hlavně investice hledající rychlé zisky. Anglický Brookings Institut propočítal, že peníze investované do RZ se vrací do 5 let⁹⁾ a monopoly pracují většinou tak, že zisky částečně reinvestují na místě, přirozeně jen do toho, co se jim hodí, a částečně je posílají domů, takže tím nejenom nevzniká žádný nový příliv kapitálu, ale naopak nastává odliv.

O pomoci, kterou poskytuje ČSSR a socialistické země RZ, psal již Richard Wagner v čísle 1/1966 této revue, a proto tato otázka byla v tomto článku vynechána. Úkolem autorovým bylo ukázat rozsah problémů a co je podnikáno. Když uvážíme, co RZ musí splácet na úroky a amortizace, a přihlížíme k tomu, že mnohé soukromé investice přinášejí rozvojovým zemím malý prospěch, často naopak zvětšují jejich potíže, ukáže se zřejmým, jak nedostatečná je pomoc těmto zemím a jak z toho mála jen zlomek jim skutečně pomáhá, aby dosáhly opravdové samostatnosti a mohly rozvíjet svůj život z vlastních sil a podle vlastních přání. Hospodářský rozvoj působí a předpokládá hluboké změny i sociální a politické a na těchto změnách závisí, jaké síly budou uvolněny, kdo ponese břemeno financování rozvoje a kdo z něho bude těžit.

⁹⁾ M. Bye, *Relations Economiques Internationales*, Paris 1965, str. 217.